

100 ГОДИНИ „БАУХАУС“ ВАЙМАР

Борислав Борисов¹

ВСУ „Любен Каравелов“ – София

BAUHAUS WEIMAR 100 YEARS

Borislav Borisov ,

VSU “Lyuben Karavelov” - Sofia

***Abstract:** The article examines how the BAUHAUS style has become the most influential one in the architecture of the modernism and the modern design.*

In the first half of the XXth century as art school of higher education and the related to it school of fine arts for architecture, visual-plastic arts, design and crafts, BAUHAUS has become a center of modernism ideas center.

In the period of 1919-1933 BAUHAUS school has changed revolutionary the architectural and aesthetic concepts of the modernity. The objects projected by the school professors build the bases of the “Modern movement” and influence very strongly on the XXth century architecture.

***Key words:** modernism, now-a-days architecture, modernity architecture, design, visual-plastic arts, school of higher education for architectural arts.*

1. Въведение

Моят университет по архитектура е „Баухаус“ – град Ваймар.

Баухаус се учредява в гр. Ваймар преди 100 години. Именно там е била подписана първата демократична конституция на Германия след края на Първата световна война, когато градът дава името на Ваймарската република и се приема ваймарската конституция на Германия. От тогава „Баухаус“-Ваймар се превръща в символ на модернизма в архитектурата и визуалните изкуства на Европа и света.

Градът е признат за централна сцена на немския класицизъм, за дом и вдъхновение на Кранх Стария, Йохан Себастиан Бах, Франц Лист, Рихард Щраус и Фридрих фон Шилер. Ваймар е градът на най-почитания немски поет Гьоте, а философът Ницше прекарва последните си години също тук. Във Ваймар през 1919 година Валтер Гропиус основава революционното движение в архитектурата „Баухаус“ чрез създаването на ново модерно висше училище.

¹Борислав Янков Борисов, професор, д.арх.н., арх., Ректор на ВСУ „ЛюбенКаравелов“ - София
BorislavYankovBorisov, Professor, DSc, Arch., RectorofVSU "LyubenKaravelov" – Sofia, e-mail
archbb@abv.bg

а)

б)

Фиг. 1. Емблематични сгради в гр. Ваймар – недвижима културна ценност, отразяващи богатото му историческо и архитектурно наследство:
а) Архивът на Ницше във Ваймар, който пази много от оригиналните му текстове;
б) Сградата на Кметството.

Традициите на архитектурата, изящните изкуства, музиката, литературата и философията и сега са живи в гр. Ваймар – в неговото кметство, музеи, университети, институти, театри и фестивали. Има нещо символично и в това, че именно сградата на Съюза на архитектите в България е решена композиционно в стила на подобна сграда в гр. Ваймар - вилата "Хабершолц ам парк".

а)

б)

Фиг. 2. Стилска идентичност между две сгради в гр. Ваймар и гр. София:
а) Вилата "Хабершолц ам парк" - Ваймар; б) Сградата на САБ - София.

Моето висше училище, където се дипломирах като архитект сега се нарича Университет за строителство и художествено конструиране Баухаус - Bauhaus-Universität Weimar - безспорно един от уникалните и световноизвестни университети в Германия. Обучението в него и до днес се основава на модерната и органична симбиоза между специалностите свързани с различните изкуства и техническите дисциплини. От основаването си до наши дни, като един от най-добрите художествени и технически университети в Германия, Баухаус се утвърждава като запазена марка за висококачествено архитектурно образование в Германия и Европа.

Сградата на БАУХАУС в град Ваймар, в която бях студент по архитектура е проектирана от **Ван де Велде** (1863-1957), който е директор на училището до 1919

година. /от 1996 г. сградата е част от световното културно наследство на ЮНЕСКО/. Ван де Велде е считан за създател и теоретик на движението „ар нуво“. Той е повлиян от хуманизма и философията на известния английски общественик, дизайнер, художник, писател и защитник на българите след априлското въстание Уйлям Морис, че изкуството трябва тясно да се свърже с живота. Той основава списанието "От днес към бъдещето" през 1893 г., което популяризира идеите на „ар нуво“. Ван де Велде изоставя кариерата си на живописец за да прави интериорна декорация, а през 1894г. проектира собствената си къща, интериора и обзавеждането в Укле - Белгия. До края на века Ван де Велде работи в Брюксел и Берлин, а през 1901 г. става консултант на великия херцог на Сакс-Ваймар. По късно той ръководи Ваймарската академия по приложни изкуства - Саксонското художествено училище (Großherzoglich-Sächsische Kunstschule Weimar, създ. 1910 г.), което впоследствие се обединява с Училището за приложни изкуства във Ваймар (Kunstgewerbeschule Weimar, създ. 1915 г.), чийто директор става Анри ван де Велде. Той е човекът, който предлага Валтер Гропиус за първи директор на новата Ваймарска школа и спомага за основаването на Баухаус през 1919г.

а)

б)

Фиг. 3. Сградите на БАУХАУС

а) Сградата във Ваймар от Ван де Велде; б) Сградата в Десау от Валтер Гропиус.

Новото училище е създадено с идеята за „тотално“ произведение на изкуството, обединяващо всички визуално-пластичните изкуства. Стилът „Баухаус“ става най-влиятелното течение в архитектурата на модернизма и на модерния дизайн. Като висше художествено училище и свързаната с него художествената школа за архитектура, визуално-пластични изкуства, дизайн и занаяти Баухаус се превръща в идеен център на модернизма през първата половина на XX век. В периода 1919-1933 г. школата Баухаус, отначало във Ваймар, а след това в Десау и Берлин, революционно променя архитектурно-естетическите концепции на съвременността. Професорите на школата поставят основите на "Съвременното движение" и силно повлияват на архитектурата на 20 век. В новата епоха на Ваймарската република надделяват новаторските подходи към изкуството и тогава Гропиус е убеден, че архитектурата трябва да е строго функционална, икономична и обвързана със съвременните технологии за масово производство. Училището във Ваймар издава едноименно списание („Bauhaus“) и поредица от Баухаус-книги (Bauhausbücher). В най-важния си първи исторически период /1919-1933 г./

**XIX X МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ ПО СТРОИТЕЛСТВО И
АРХИТЕКТУРА ВСУ'2019**
XIX INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE VSU'2019

училището е действало за краткото, но плодотворно съществуване в три германски града и трима световно известни архитекти са били негови директори.

Във **Ваймар** (Тюрингия), където е създадено през 1919 година с името Баухаус и работи до 1925 година с директор Валтер Гропиус (1919 – 1928).

Под политически натиск и финансови ограничения Баухаус се премества в **Десау** (Саксония-Анхалт), където действа в периода 1925 – 1932 година с директори Валтер Гропиус (до 1928) и Ханс Майер (1928 – 1930). Там е построена прочутата сграда на училището по проект на Гропиус в модерния стил на една от първите му емблематични творби – „Фабриката Фагус“.

Училището е преместено отново (пак по политически причини) в **Берлин** с директор Лудвиг Мис ван дер Рое (1930 – 1933), където в крайна сметка е закрито през 1933 година под натиска на нацисткия режим и при невъзможността да се спазват неговите принципи, заложи при основаването му.

Влиянието на БАУХАУС се разпростира навсякъде по света. В средата на 1930-те години школата като нов стил осезаемо се развива в Палестина, днешен Израел, където емигрират от Германия архитектите евреи. И до днес в Тел Авив са запазени цели квартали, построени в стила Баухаус. През февруари 1931 година бившият директор на училището Баухаус Ханес Майер заедно със 7 възпитаници (вкл. Б. Шефлер и Ф. Толцинер) емигрират в Москва, където заминават още много специалисти, оставили трайна следа в новата съветската архитектура. Германските архитекти разработват проекти за строителството на нови съветски селища и нови заводи в градовете Магнитогорск, Свердловск, Орск, Перм, Соликамск и др. градове. Всъщност Баухаус влияе осезаемо на архитектурата и изкуството в целия свят. Специално внимание заслужават няколко автентични представители на БАУХАУС.

Архитект Валтер Гропиус е роден в 1883 г. в град Берлин, а образованието си по архитектура получава във Висшето техническо училище в Мюнхен и в Берлин.

Фиг. 4. Валтер Гропиус
около 1920 година

Фиг. 5. Фабриката за общарски калъпи Фагус
основополагаща сграда на модернизма (1910 – 1913)

Фиг. 6. С дизайна на фасадата е онагледен основният принцип в модерната архитектура от началото на 20 век – „Формата следва функцията“

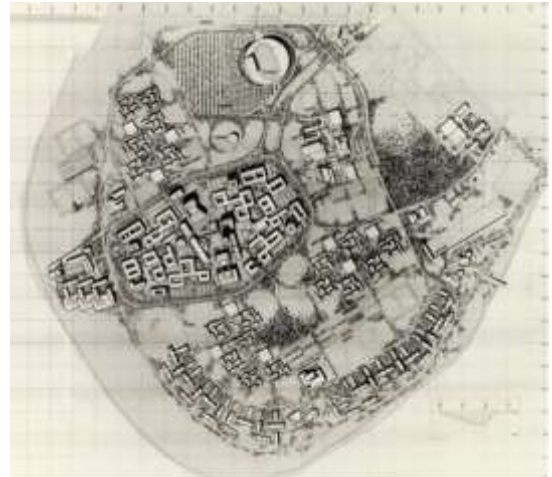
През 1910 Гропиус основава архитектурна фирма заедно с Адолф Майер в Нойбабелсберг и става член на Немския индустриален съюз /WERKBUND/. Той подкрепя идеите на Анри ван де Велде, който впоследствие ще го предложи за първи директор на Баухаус. След Първата световна война Гропиус приема необходимостта от стандартизация в дизайна и поставя този принцип в “Баухаус”- Ваймар. Той акцентира върху единството на изкуствата и пропагандира създаването на система от ателиета, ръководени от “майстори”. Конструкцията от бетон, стомана и стъкло става символ на модерното движение в архитектурата. Когато училището се премества в Десау в подхода към дизайна навлиза новия рационализъм и през 1925г. Гропиус проектира новата сграда на училището в съответствие с постиженията в индустрията. През 1934, след закриването на Баухаус от хитлеристите, той емигрира във Великобритания, където сътрудничи на архитекта Максвел Фрай. През 1937г. заминава за САЩ, където на 54 годишна възраст става преподавател по архитектура в Харвардския университет. Гропиус умира през 1969 в Бостън на 86 години.

Фиг. 7. Училището Баухаус в Десау /1925-1932г./

Фиг. 8. Гропиус хаус (1938) в Линкълн,
Масачузетс

Фиг. 9. Ген План на Багдатския
университет (ТАС 1957 – 1960).

Фиг. 10. Небостъргачът МетЛайф (бивш
ПанАм) в Ню Йорк (ТАС 1958 – 1963).

Фиг. 11. Федералната сграда „Джон Ф.
Кенеди“ в Бостън (ТАС 1963 – 1966).

Гропиус доразвива идеята за *gesamtkunstwerk* /тотално изкуство/ и пише манифест на Баухаус, в който призовава „да направим нова гилдия, да изтрием границата между занаятчии и артисти и да създадем сградата на бъдещето, която ще свърже в едно архитектура и изкуство и ще се издигне в небесата, като кристален символ на една нова вяра”. На заглавната страница на манифеста е гравюрата на Лайнел Файнингер “Катедрала на бъдещето” – декомпозирана готическа катедрала сред снопове светлина, в устрем напред и нагоре, увенчана с три звезди.

Фиг. 12. “Катедралата“, титулна страница на манифеста на „Баухаус“
(гравюра на Лайнъл Файнингер)

Архитект Мис ван де Рое е роден 1886г. в Аахен, Германия. Първоначално работи в каменоделско ателие на баща си и в дизайнерски фирми, преди да се премести в Берлин, където се присъединява към офиса на интериорния дизайнер Бруно Пол. Той започва архитектурната си кариера, чиракувайки заедно с Валтер Гропиус и Корбюзие в ателието на Петер Беренс, където възприема новите стилкови идеи на модерната култура. Въпреки формалната липса на съответното академично образование той започва с проектирането на фамилни къщи за богатите класови прослойки на германското общество в изчистен неокласически стил в традицията на прочутия пруски архитект от началото на XIX век – Карл Фридрих Шинкел, отхвърляйки широко разпространените по това време еkleктични движения.

Фиг. 13. Изображения на павилиона в Барселона от Мис ван де Рое
Заедно с Валтер Гропиус и Льо Корбюзие, Мис ван де Рое е един от пионерите и майсторите на модернизма. Той е третият и последен ръководител на

**XIX X МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ ПО СТРОИТЕЛСТВО И
АРХИТЕКТУРА ВСУ'2019**
XIX INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE VSU'2019

известната вече школа Баухаус до закриването ѝ под натиска на нацистите през 1933 г. Стилът, който създава, се характеризира с „чистота и простота“ на формите и линиите, и добива широка популярност с термина минимализъм. Тази концепция се превръща в едно от най-влиятелните течения в архитектурата на XX век. Мис е широко известен с употребата на афоризма: „Малкото е повече“ („Less is more“).

Фиг. 14. Фарнсуорт Хаус (Farnsworth House) е вилна сграда - паметник на културата, проектирана от архитекта Лудвиг Мис ван дер Рое. Къщата е разположена в Плейноу, щат Илинойс, САЩ, югозападно от Чикаго

Фиг. 15. Сигрем Билдинг (Seagram Building) е административна сграда – небостъргач, проектиран от архитектите Лудвиг Мис ван дер Рое и Филип Джонсън. Парк Авеню в Манхатан, Ню Йорк, с височина 157 метра в 38 етажа, 1954 – 58 г.

Таблица 1. Най-високите сгради в България, илюстрираща че десетилетия преди построяване им е бил изграден небостъргача Сигрем Билдинг в Ню Йорк.

№	Име	Град	Височина (м)	Брой етажи	Година
1	Капитал Форт	София	126	28	2015
2	Милениум Център	София	112	32	2017
3	Хотел „Родина“	София	104	25	1981
4	КНСБ	София	99	22	1978
5	Хотел „Маринела София“	София	98	22	1978
6	Хотел „Хемус“	София	86	20	1976
7	Кула от Софарма бизнес Тауърс	София	85,2	22	2011
8	Офис сграда на България Мол	София	85	19	2013
9	Парк-хотел „Москва“	София	82	23	1974
10	Административна сграда на НДК	София	82	19	1981
11	Министерство на транспорта	София	80	18	1967

Немската архитектурно-дизайнерска школа Баухаус става символ на XX век чрез предметите, които ползваме, сградите в които живеем и работим, столове на които седим, дори и чрез чашите от които пием. Баухаус променя и образованието по изкуства като става най-влиятелното училище по архитектура и дизайн, което някога е съществувало. От 1919 до 1933 Баухаус създава епоха, която променя коренно света, в който живеем и до днес. Духът на неговите преподаватели като Оскар Шлемер, Ласло Махоли-Наги, Валтер Гропиус, Ханес Майер, Мис ван дер Рое и останалите, стои в основата на епохата "Баухаус". През настоящата 2019 се откриха три нови музея в Германия посветени на Баухаус – новото крило на музея за дизайн "BauhausArchiv" в Берлин (с архитект Фолкер Щааб, спечелил конкурса през 2015), новият "BauhausMuseum" във Ваймар (с архитект Хайке Ханада, избран след конкурс през 2011) и "BauhausMuseumDessau", проектиран от барселонското студио "Адендаархитектс" след голям международен архитектурен конкурс, проведен през 2015 с рекордните 831 участници. Годишнината на Баухаус е отбелязана в цял свят със специални събития и изложби във всички големи градове, вкл. и в България. Баухаус се популяризира като голямо културно постижение на XX век и като най-значим и влиятелен архитектурен символ на моделнизма. Името на Баухаус става символ на авангардното изкуство от началото на XX век в симбиоза с развитието на немската промишленост и на реформите в образованието по приложни изкуства и архитектура. Така обвързването на изкуства, занаяти, промишлен дизайн и архитектура води до нови удобни и функционални продукти, а стилът "Баухаус" се превръща в символ на архитектурния модернизъм.

Фиг. 16. Столът „Васили“ („Модел В3“) на Марсел Бройър (1925 – 1926)

Фиг. 17. Печатницата на Хърбърт Байер - композиция в стил "Баухаус"

Обучението в Баухаус започва не с история на изкуството, а с практични задачи и въвеждане на студентите в базисното формообразуване за да развият те усет към пространството. Учат се и се анализират материали, цветове, повърхности, текстури, печатна графика, скулптура, взаимоотношения между елементите, обработка на стъкло, керамика, метал, текстил, и т.н. Училището е повлияно най-много от неговите трима директори – визионерът Валтер Гропиус (1919 – 1928), комунистът Ханес Майер (1928 – 1930) и професионалистът Мис ван дер Рое (1930 – 1933), но и от силното влияние на много други преподаватели и студенти, сред които Йоханес Итен, Паул Клее, Василий Кандински, Оскар Шлемер, Ласло Махоли-Наги, Йозеф и Ани Алберс, Мариане Бранд, Марсел Бройер - носители на революционно нов, масов и ефективен дизайн, който да прави живота на хората модерен и удобен.

Фиг. 18. Чайник - произведение на Баухаус, снимка: Хуан Камило Роа 2018

Училището Баухаус изживява звездните си години когато Валтер Гропиус проектира и строи прочутата сграда на училището в Десау. Тя е свободна композиция от паралелепипеди на учебни зали, ателиета, общежития, кабинети, столова, с плоски покриви, окачени стъклени фасади и слънчеви стълбища, които се повтарят в последствие в почти всяка нова учебна сграда и стават символ на модернизма. Баухаус създава най-известните си дизайн продукти, които вкарва в масово производство чрез индустрията – столовете и масите от тръбна стомана на Марсел Бройер, текстила на Гунта Щьолцл и нейните колеги, чайниците и лампите

на Мариане Бранд и Вилхелм Вагенфелд, предмети - символи на Баухаус и до днес. „Целта на Баухаус – пише Гропиус – се състои не в разпространението на някакъв стил, система или догма, а в оказване на обновяващо влияние върху цялата сфера на формообразуването.“. Баухаус обаче става световно разпознаваем стил, по-късно наречен “интернационален”, с Баухаус фасади, Баухаус обеми, Баухаус мода, Баухаус мебели, Баухаус лампи, т.е. – световен Баухаус стил. В Съединените щати творят Валтер Гропиус, Марсел Бройер, Мис ван дер Рое, Лудвиг Хилбезаймер, Йозеф и Ани Алберс. Ханес Майер и група негови студенти от Баухаус работят в Съветския съюз. Идеите на Баухаус и европейският модернизъм повлияват Израел, Турция при управлението на Кемал Ататюрк, Япония чрез японски студенти от Баухаус, Латинска Америка (в Мексико през 40-те години на ХХ в. работи напусналият СССР Ханес Майер), Бразилия и много други. Тази глобализация на модернизма познаваме като “интернационален стил”. В първите десетилетия след Втората световна война интернационалният стил достига своя апогей, но и сега е актуален в много от съвременните архитектурни произведения. Така Баухаус създава глобален архитектурен проект на 20 век. “Стильт Баухаус” е навсякъде в следвоенните градове. Гропиус с остъклената фасада на училището Баухаус в Десау от 1926г., а Мис ван дер Рое с манхатънския “Сийграм билдинг” от 1956г. стават еталони на модерната архитектура и символи на съвременността, а създаването и закриването на Баухаус съвпадат с епицентъра на събитията в Европа и Света между двете световни войни. Баухаус със своите сгради от бетон и стъкло, култ към правия ъгъл, тръбни мебели, кани за чай и лампи и всичко друго освен че става символ, но и съперници по популярност на Бах и Бетовен или на Шилер и Гьоте.. „Няма съществена разлика между художника и занаятчията“, пише Гропиус. Обръщайки поглед към Средновековието, той прокламира „повторното обединение на всички художественотворчески дисциплини – скулптура, живопис, приложни изкуства и занаяти – в едно ново архитектурно изкуство“. В основата на тази нова педагогика са експериментът и работилниците, където разделението между теория и практика е почти заличено. Гропиус кани за преподаватели авангардни творци като Паул Клее, Лайнъл Файнингер, Йоханес Итен, Василий Кандински, Оскар Шлемер, Георг Мухе, Йозеф Алберс, по-късно и Ласло Мохоли-Наги. Студентите в Баухаус се запознават за един или два семестъра с качествата на материалите и принципите за оформяне на продукта, а през следващите шест семестъра се изучава един занаят в работилниците за глина, камък, дърво, метал, тъкани, бои и стъкло, където преподавателите се наричат „майстори“, а студентите – „чираци“. Новите методи на преподаване предполагат „свобода на индивидуалността“, „участие на студентите в работата на майсторите“, „поддържане на приятелски отношения между майсторите и студентите извън работата“. Целта е синтезно образование, включващо дори театър, поезия и музика, но и рационализъм особено в по-късните години. Тържества, шествия с фенери, маскаради и излети предизвиква консервативните политически среди. Студенти и преподаватели се събират в свободното време на покрива на ателиейния комплекс, използват го и за гимнастически занимания. Баухаус изоставя експресионистичните и индивидуалистичните посоки, открива силата на единството в науката и техниката, сътрудничеството с индустрията и производството на продукти за всекидневието. Изучават се задълбочено инженерни науки, психология, икономика, има работилници по фотография и реклама. Въвежда се модерното и регламентирано архитектурно образование.

В Баухаус се срещат възгледите на различни творци. Валтер Гропиус пише през 1930 г.: „целта на Баухаус не са стильт, системата, догмата или канонът, никаква рецепта или мода. Той ще живее, докато не е привързан към формата, а зад

променливата форма търси флуида на самия живот“. Гропиус го определя като „всеобща голяма носеща духовно-религиозна идея“. Художникът Оскар Шлемер пише за „битка на духовете, каквато може би няма никъде другаде“, за „постоянното неспокойствие, което почти всекидневно принуждава отделния човек да изразява принципна позиция по дълбоки проблеми“, а Йозеф Алберс признава: „Ако Василий Кандински каже „да“, аз казвам „не“, а когато той каже „не“, аз казвам „да“. Новаторството на общността "Баухаус" има предшественик в лицето на Готфрид Земпер (1803–1879), голям немски визионер в архитектурата, формулирал взаимовръзка между изкуство, занаят и общество. Според представите за правилно строителство и изкуство на Баухаус при Гропиус и шведският художник Йоханес Итен „сградите трябва да са като машини, мебелите като апарати – и в това има твърде малко място за индивидуалното“, пише Раутерберг. За вторият директор на Баухаус, Ханес Майер, „всички неща в този свят са продукт на формулата: функция, умножена по икономия“. Баухаус премахва стария ред, строи светли, хигиенични и прости сгради на мястото на исторически възникналите стари градове. Когато Хитлер идва на власт, мнозина от Баухаус емигрират, други попадат в затвор или концлагер, някои загиват, а други се вписват в новия режим. Един от учениците на Ханес Майер, Фриц Ертл, проектира бараките на концентрационния лагер „Аушвиц“. Асистентът на Гропиус Ернст Нойферт, който днес е известен в целия свят със своя архитектурен наръчник "Нойферт", се издига до близък сътрудник на първия архитект на Германския райх Алберт Шпеер, а Хитлер го включва в „списъка на надарените от Бога“ – над 1000 творци, обявени за германски културен капитал. Гропиус и Мис ван дер Рое емигрират в САЩ. Гропиус организира изложби през 30-те години – в Париж и в Ню Йорк, а през 1968 г. и в Щутгарт, които налагат Баухаус като легендарна марка с огромно влияние върху изкуството, архитектурата, дизайна, фотографията и сценичните изкуства на XX век. Педагогическата насоченост на идеите му и енергията на много негови творци допълват облика на Баухаус.

Българското висше образование по архитектура след Втората световна война, както в много други университети по света практически стъпва върху основите, положени от Баухаус. Влиянието на школата у нас и в целия свят е толкова голямо, че през настоящата година навсякъде се отбелязва 100 годишнината от създаването му като мащабно културно явление на модерната цивилизация. Баухаус по мнението на редица изследователи е най-влиятелното течение в архитектурата и изкуствата на XX век. ВСУ „Л. Каравелов“ също се гордее да е реален продължител на делото на Баухаус в съвременното архитектурно и строително образование.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Ваймар. Уикипедия, Свободната енциклопедия.
<https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D0%B9%D0%BC%D0%B0%D1%80>. 28.03.2019
- [2] Библиографски данни за „Баухаус“. Уикипедия, Свободната енциклопедия.
[//bg.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%91%D0%B0%D1%83%D1%85%D0%B0%D1%83%D1%81&oldid=9547886](https://bg.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%91%D0%B0%D1%83%D1%85%D0%B0%D1%83%D1%81&oldid=9547886). 16.07.2019
- [3] Библиографски данни за „Валтер Гропиус“
[//bg.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%92%D0%B0%D0%BB%D1%82%D0%B5%D1%80_%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%83%D1%81&oldid=9285965](https://bg.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%92%D0%B0%D0%BB%D1%82%D0%B5%D1%80_%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%83%D1%81&oldid=9285965). 27.02.2019 г.
- [4] САБ. <https://bularch.eu/bg/>

**XIX X МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ ПО СТРОИТЕЛСТВО И
АРХИТЕКТУРА ВСУ'2019**
XIX INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE VSU'2019

- [5] Димова, Л. Баухаус. 100 години по-късно. Култура / Брой 3 (2956), Март 2019
- [6] Василева, А. Баухаус и лицето на ХХ век. Вестник К, 01.03.2019
- [7] Библиографски данни за „Лудвиг Мис ван дер Рое“. Уикипедия, Свободната енциклопедия. //bg.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%9B%D1%83%D0%B4%D0%B2%D0%B8%D0%B3_%D0%9C%D0%B8%D1%81_%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%B4%D0%B5%D1%80_%D0%A0%D0%BE%D0%B5&oldid=9286086. 27.02.2019
- [8] Списък на най-високите сгради в България. Уикипедия, Свободната енциклопедия.
//bg.wikipedia.org/w/index.php?title=%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8A%D0%BA_%D0%BD%D0%B0_%D0%BD%D0%B0%D0%B9-%D0%B2%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5_%D1%81%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8_%D0%B2_%D0%91%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F&oldid=9605429
- [9] Бейкър, Ф. Барсън, С. Коул, Е. Флемингтън М... Енциклопедия на архитектурата. Книгоиздателска къща Труд, София, 2008. ISBN - 978-954-528-833-3
- [10] Папагалов Г. История на съвременната архитектура. Техника, София, 1990, 198с.
- [11] Вълчанова, Боряна. Влиянието на европейския модернизъм върху българската архитектура в периода между двете световни войни. дисертационният труд на дисертация за присъждане на образователна и научна степен "доктор", научна специалност 05.08.04 "Изкуствознание". София, 2015, 342 с. COBISS.BG-ID – 1276421348
- [12] Никифоров, Ив. Никифорова, М. Градоустройството в България през ХХ и ХХI век в контекста на европейското. Славена, Варна, 2016, 504 с. ISBN 9786191900657
- [13] Ковачев, Ат. Градоустройство. София, Авангард Прима. 2013 г.
- [14] Енценсбергер, Терезия. Жените са добре дошли - но не твърде много! Гьотен-институт - Creative Commons Attribution – Share Alike 3.0 Germany.